

Сиза Наталія Петрівна, доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ФУНКЦІЇ ПРАВОСУДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Основні організаційні та функціональні засади судоустрою та судочинства в Україні визначені Конституцією України від 28 червня 1996 року (КУ) та Законом України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (Закон). Цими актами проголошено здійснення правосуддя виключно судами, а також заборону делегування функцій судів та привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами (ч. 1, 2 ст. 124 КУ та ч. 1, 2 ст. 5 Закону), що спрямовано на забезпечення законності суду. Згідно з ч. 2 ст. 6 КУ, органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом (ч. 1 ст. 1 Закону).

Як одну із засад організації судової влади проголошено право на повноважний суд, що передбачає розгляд справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом (ч. 1 ст. 8 Закону). Суддя розглядає справи, одержані згідно з порядком розподілу судових справ, установленим відповідно до закону (ч. 2 ст. 8 Закону). Окрім того, у статті 15 Закону та у ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (КПК) встановлені вимоги до складу суду та його визначення. У сукупності ці правила забезпечують розгляд справи законним судом.

Нормами КУ проголошено безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя через присяжних (ч. 5 ст. 124, ч. 1 ст. 127). Статус присяжного, вимоги до присяжного, підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного, залучення присяжних до виконання обов'язків у суді та гарантії їх прав визначені статтями 63-68 Закону, а особливості здійснення правосуддя у кримінальному провадженні судом присяжних – нормами КПК.

Незалежність і недоторканність суддів гарантуються Конституцією і законами України (ч. 1 ст. 126 КУ). Основний зміст засади незалежності судів визначено у ст. 6 Закону, а організаційно-правові гарантії забезпечення незалежності судді передбачено у ст. 48 Закону. Функціональний аспект цієї засади забезпечується порядком здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, визначеним КПК, який повинен гарантувати незалежність суддів, а також таємницею ухвалення судового рішення.

Гарантією недоторканності судді є встановлений КУ особливий порядок затримання, тримання під вартою чи арешту судді до винесення обвинувального вироку судом за згодою Вищої ради правосуддя (ч. 3 ст. 126). Законом також передбачено тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя Вищою радою правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника (ч. 5-8 ст. 49 Закону, ч. 1 ст. 155-1 КПК).

При здійсненні правосуддя суддя керується верховенством права (ч. 1 ст. 129 КУ). Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд (ст. 2 Закону). Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 8 КПК).

Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом (п. 1 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 10 КПК) є однією з основних засад судочинства та елементом права на справедливий суд. Закон покладає на суд обов'язок створення таких умов, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом (ч. 2 ст. 9 Закону).

Засада забезпечення доведеності вини (п. 2 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 17 КПК) взаємопов'язана з презумпцією невинуватості, яка є однією з гарантій справедливого судового розгляду в кримінальному провадженні. Згідно з ст. 62 КУ та ст. 17 КПК, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину (кримінального правопорушення) і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведено в законному порядку (порядку, передбаченому КПК) і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (п. 3 ч. 2 ст. 129 КУ) є основною засадою судочинства, яка має міжгалузевий характер. У кримінальному провадженні ця засада передбачає, зокрема, створення судом необхідних умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 22 КПК). Її реалізація забезпечується також ще однією засадою судочинства – підтриманням публічного обвинувачення в суді прокурором (п. 4 ч. 2 ст. 129 КУ).

Забезпечення обвинуваченому права на захист (п. 5 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 20 КПК) передбачає наділення підозрюваного і обвинуваченого законом такою сукупністю прав, реалізація яких надасть їм можливість ефективно відстоювати свої законні інтереси у кримінальному провадженні, та залучення захисника для надання правової допомоги, що у випадках, визначених законом, є

обов'язковим. Уповноважені посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження, зобов'язані роз'яснити підозрюваному і обвинуваченому їх процесуальні права, зокрема, конституційне право особи не давати показання проти себе (ч. 1 ст. 63 КУ), та не перешкоджати їх реалізації.

Право на професійну правничу допомогу, що є складовою права на справедливий суд, проголошене у ст. 59 КУ та ст. 10 Закону, передбачає вільний вибір особою захисника своїх прав, а також безоплатне надання такої допомоги у випадках, передбачених законом. У ч. 1 ст. 131-2 КУ передбачено, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 6 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 27 КПК) гарантує сторонам у справі, що правосуддя не здійснюватиметься таємно, без публічного контролю і є важливим засобом підтримання довіри до судів. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Розгляд справи у закритому судовому засіданні допускається за вмотивованим рішенням суду виключно у випадках, визначених законом (ч. 1, 5 ст. 11 Закону).

Розумні строки розгляду справи судом (п. 7 ч. 2 ст. 129 КУ) є однією з основних засад судочинства та складовою права на справедливий суд. Розумність строків тривалості кримінального провадження оцінюється з урахуванням складності кримінального провадження, поведінки учасників кримінального провадження та способу здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень (ч. 3 ст. 28 КПК).

Забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (п. 8 ч. 2 ст. 129 КУ) є гарантією здійснення правосуддя у кримінальному провадженні. Нормами КПК визначаються об'єкт і предмет оскарження та перегляду, суб'єкти, порядок і строки оскарження, а також інші питання провадження в суді апеляційної та касаційної інстанцій.

Обов'язковість судового рішення (п. 9 ч. 2 ст. 129 КУ, ст. 21 КПК) передбачає необхідність виконання судових рішень, що набрали законної сили, усіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України (ч. 2 ст. 13 Закону). Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд (ч. 3 ст. 129-1 КУ) у межах повноважень, наданих йому законом (ч. 3 ст. 13 Закону). Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права. Суд має право відступити від правової позиції, викладеної Верховним Судом, тільки з одночасним наведенням відповідних мотивів (ч. 6 ст. 13 Закону).

Таким чином, конституційно-правовими основами здійснення функції правосуддя у кримінальному провадженні є відповідні положення Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Кримінального процесуального кодексу України, які визначають організаційні та функціональні засади судоустрою і судочинства, спрямовані на забезпечення права на справедливий суд.